

SEGON INFORME PARCIAL

**LLUITA SOCIAL I MEMÒRIA
COL·LECTIVA A LES CASES
BARATES DE BARCELONA**

Entitat Contractant de la recerca: AVV Avis del Barri de Bon Pastor

Títol de la recerca: Lluita social i memòria col·lectiva a les Cases Barates de Barcelona

Tipus de programa: IPEC recerca i anàlisi

Coordinadors de la recerca: Francisco Marín, Manuel Delgado

Data real de presentació de l'informe: 26 de març de 2010

SEGÓN INFORME PARCIAL DEL PROJECTE “LLUITES SOCIALS I MEMÒRIA COL·LECTIVA A LES CASES BARATES DE BARCELONA”

1. PERSONES QUE HAN TREBALLAT EN EL PROCÈS DE RECERCA

Entitat contractant: Associació Avis del Barri en defensa dels inquilins de Bon Pastor
Carrer Enric Sanchis 12
08030, Barcelona
avisdelbarri@gmail.com

Equip de recerca

Coordinadors:

Francisco Marín
Manuel Delgado Ruiz

Investigadors:

Sandra Capdevila Sardaña
Stefano Portelli
Ulrike Viccaro
Caterina Borelli
Marco Luca Stanchieri
Marc Dalmau Torvà

2. TASQUES REALITZADES

Durant els mesos entre novembre 2009 i març 2010, corresponents al final del primer any de la recerca, ens hem dedicat bàsicament al treball de camp. La situació d'*urgència* en la que ens trobem, en acostar-nos a la segona fase de demolicions a les Cases Barates del Bon Pastor, previstes per mitjans o finals de l'any 2010, ha fet que, com havíem previst, necessitéssim ocupar la major part del nostre temps a observar les dinàmiques actuals sobre el terreny. La preparació dels habitants de cara al trasllat, els conflictes sobre la repartició dels nous pisos, les famílies que reben diners per deixar el barri, en un context d'increment de dificultats a causa de la nouvinguda crisi econòmica, que ha deixat tantes famílies del barri a l'atur, són esdeveniments clau per a nosaltres en ordre a la comprensió de la situació actual al barri.

Al mateix temps hem continuat el treball de buidatge dels arxius, en particular establint una relació de col·laboració amb el personal de l'Arxiu Històric de Santa Coloma de Gramenet (recordem que els dos grups de cases barates a la vora del Besòs fins l'any 1945 formaven part d'aquest municipi). També hem pogut concentrar la nostra atenció sobre un seguit de treballs que durant aquest principi d'any han estat publicats sobre el barri o als quals no hem pogut accedir fins ara, que ens han ajudat a confirmar o desmentir algunes de les nostres intuïcions sobre el terreny. És el cas d'un article publicat a la *Revista colombiana d'antropologia* sobre el buidatge de l'arxiu del Patronat Municipal de l'Habitatge per part de Manuel Rodilla, un col·lega antropòleg que ha pogut consultar els expedients dels inquilins de les cases barates de Bon Pastor des de l'any 1929. Un altre esdeveniment interessant del qual hem pogut observar l'impacta sobre el barri és el "Concurs d'idees Repensar Bon pastor", promogut per una xarxa d'associacions d'inquilins del qual l'Associació Avis del Barri forma part, que ha representat l'intenta d'imaginar solucions alternatives a l'enderroc pel barri, en un moment en el que una bona part d'habitants del barri està ja acabant de fer les maletes per traslladar-me als nous pisos.

Una altra activitat que hem realitzat durant aquests tres mesos (novembre-març) és la restitució de les entrevistes als informants, en particular aquelles que hem enregistrat en vídeo. Aquest retorn de material ens garanteix que les relacions establertes amb els entrevistats adquireixin un caràcter de major horitzontalitat, en comprovar molts d'ells que el retorn d'aquest material representa un factor de confiança i un estímul per a que altres informants accedeixin a ser entrevistats. També estem organitzant un "dispositiu" de digitalització del material fotogràfic i videogràfic dels veïns del barri: algunes famílies ens han portat les seves fotos, demanant-nos que els hi tornem un CD o un DVD en el cas de vídeos. Una família fins i tot ens han comentat el seu interès en que enregistrem en vídeo un moment social important, una boda gitana a les cases barates, a celebrar-se els propers mesos. No cal subratllar la importància etnogràfica d'un recurs com aquest en un barri d'aquestes característiques.

Així que, durant aquesta segona fase, només hem realitzat una entrevista formalitzada, tal com explicarem a l'apartat següent, però hem pres contacte amb molts nous informants que ens permetran, durant la propera fase de recerca, realitzar entrevistes fora de la xarxa veïnal de l'Associació Avis del Barri. Podem dir que estem entrant en el viu del procés de treball de terreny.

A això afegim una altra activitat duta a terme al barri, a la qual estan dedicant-se, d'acord amb el plantejat a l'informe anterior, alguns dels investigadors que menys relació han tingut fins ara amb l'Associació Avis del Barri. Es tracta d'una enquesta directament dirigida a la segona fase de cases barates (és a dir, els 192 habitatges pendents de ser enderrocats el 2010), que es realitza enregistrant casa per casa les opinions dels llogaters. Es tracta d'entrevistes ràpides, superficials sense dubte, però que ens permeten copsar el clima general i les postures més comuns també entre veïns amb els quals no tenim cap

tipus de relació directa. Això ens obliga a confrontar-nos amb la complexitat de la realitat social, fora de les nostres xarxes de relació, de forma semblant a la que s'havia realitzat a 2004 amb una enquesta anàloga realitzada a la primera fase de cases barates. Aquests enregistraments, sobretot comparats després amb entrevistes més en profunditat que es puguin anar realitzant després del trasllat als nous pisos, ens permetran estudiar l'evolució dels discursos sobre la remodelació entre els habitants de les cases, abans i després del canvi d'habitatge.

També ens hem dedicat durant aquest temps, al buidatge de l'arxiu de l'Associació Avis del Barri. Consideri's que alguns antics membres de l'Associació mantenen lligalls contenen tot el material produït i recollit per l'Associació, incloent els projectes i comunicacions del Patronat i l'Associació de Veïns, les octavetes i cartes escrites pels membres de l'Associació Avis del Barri, i tot un seguit de material documental del qual és imprescindible l'estudi i la recopilació en format digital. També hem seguit amb la confecció d'arbres genealògics i la recopilació de premsa, de la qual ja podem oferir una mostra significativa.

Concloem esmentant l'estat en el que es troba la nostra eina de difusió i treball compartit, la pàgina web. No hem pogut encara implementar, com haguéssim volgut, un sistema d'organització del material que integri les pautes de classificació de l'IPEC, cosa que de segur ens facilitarà molt la feina, evitant la duplicació d'esforços. Està pendent de renovar l'estructura formal de la pàgina, integrant un nou estil per a que el material sigui més accessible i a fi i efecte que la pàgina tingui més qualitat. Igualment hem creat un usuari i una contrasenya per poder visualitzar també la part privada de la pàgina (el "wiki") on estem treballant sobre el material recopilat. Amb aquest accés no es pot intervenir sobre el material, ni accedir a l'estructura dels arxius, però si obrir totes les pàgines de treball per conèixer la feina feta fins ara. Us convidem a entrar-hi i a observar directament l'estat de la recerca. També hem implementat un sistema d'autoritzacions que permeti fàcilment fer públic un document i passar-ho a la part accessible, per compartir-ho amb altres investigadors o persones interessades. Hem publicat de moment el primer informe parcial presentat a novembre 2009. Ara, senzillament enviant l'enllaç, es pot convidar a llegir-ho a les persones que ens han manifestat interès en la nostra recerca o que estan motivades a col·laborar.

(usuari i contrassenya: dades no publicades)

3. CONDICIONS DE LA RECERCA

Informem aquí sobre la situació en la qual es troba la investigació en cadascú dels aspectes esmentats a dalt: buidatge d'arxius, recopilació de premsa i altre material documental, realització d'entrevistes, observacions sobre el terreny.

BUIDATGE D'ARXIUS:

ARXIU HISTÒRIC DE SANTA COLOMA DE GRAMENET (A.H.S.C.G.). Situat a la segona planta del Museu Torre Balldovina, es tracta del més important arxiu històric de Santa Coloma, que recull tota la documentació existent a la ciutat fins l'any 1945, incloent algun document dels anys 20 i 30. Hem pogut consultar el Padró de població del 3r grup de cases barates de l'any 1936 (material que ja ha estat analitzat per l'article "Estructura socioeconòmica de Baró de Viver en 1936" publicat a la revista *Àgora – revista d'història de Santa Coloma de Gramenet*). No hi és en canvi cap Padró referent al segon grup, el que és actualment Bon Pastor; però hem pogut trobar un afegit al padró de 1935 i 1936 (*Padró de recollida d'escombraries, llicències de venda d'alcohol, exercicis comercials, motors,*

animals) dins del qual s'esmenten alguns noms de veïns del 2n grup que tenien comerços o activitats a l'àrea. És curiós que mentre que el nom republicà del 3r grup (Pi i Margall) s'utilitza freqüentment, no hem vist cap menció del nom republicà del 2n grup (Carles Aribau); a les cases barates del 2n grup se les menciona només com a "2n grup".

Un altre document interessant és un apèndix de 1930 al Padró de 1929, en el que apareixen els naixements, nous empadronaments, viduïtats, canvis de domicili, entre els quals molts són veïns de les cases barates que ja portaven un any al Municipi. També hi ha un seguit d'articles de premsa de l'època Republicana, en particular de revistes com "L'Alba" i "Solidaridad Obrera", on hem trobat articles referents a les cases barates, en particular a l'època de la vaga de lloguers (1931-1935).

La col·laboració prestada per Dolores Carrión, treballadora a l'arxiu, va ser insubstituïble. Es tracta d'una historiadora de Santa Coloma que coneix especialment els barris de cases barates en haver treballat a la transcripció dels quaderns de Mn. Joan Cortina, el mossèn de Bon Pastor des de 1945, per encàrrec del que era llavors alcalde de Santa Coloma, Mn. Luis Hernández (religiós també). L'Ajuntament de Santa Coloma va publicar les memòries de Mn. Joan, que havia nascut al Municipi, a 1991.

Hem hagut d'interrompre la tasca de buidatge d'aquest arxiu degut a la baixa laboral de la nostra persona de referència dins dels treballadors de l'arxiu. Els arxius que queden per investigar, de cara a la propera fase de la recerca, serien: l'Arxiu del Museu d'Història de la Ciutat de Barcelona, l'Arxiu del Col·legi d'Arquitectes, l'Arxiu del Districte de Sant Andreu, l'Arxiu de la Diputació de Barcelona.

RECOPIIACIÓ DE MATERIAL DOCUMENTAL:

Hem separat la documentació presentada en els següents apartats: "Documentació cartogràfica i planimetries", "Documentació històrico-social", "Documentació fotogràfica", "Arbres genealògics" i "Recopilació de premsa".

Pel que fa a les planimetries, hem inclòs algunes ortofotos actuals de la zona i les planimetries referents al MPMG de 2001. De la documentació històrico-social formen part una sèrie de documents, referents als anys 1998-2006, que compren: els plans urbanístics aprovats sobre les cases barates de Bon Pastor, dos reculls de la documentació produïda per les dues associacions veïnals enfrontades (l'Associació de Veïns i l'Associació Avis del Barri), dos textos d'anàlisi del conflicte social al barri i les Guies estadístiques i demogràfiques del districte de Sant Andreu per l'any 2006.

La documentació fotogràfica que presentem integra dos dels tres reportatges realitzats per fotògrafs professionals sobre els quals tenim coneixement. El tercer reportatge, "L'existència silenciada", de Joan Alvado, estem en tràmit d'aconseguir-ho. El primer, realitzat l'any 2004 per Carola Pagani, del col·lectiu de fotoperiodistes "Ruido photo", es compon d'unes 40 fotos, de les quals de moment només disposem de 17. El reportatge va formar part de l'exposició "A la ciutat", presentat a la Farinera del Clot i al Fòrum Social de la Mediterrània l'any 2005, i se centra sobretot en l'ús de l'espai públic al barri i en les accions de protesta dels veïns contraris a la Remodelació. El segon, realitzat a principi d'aquest any 2010 pel fotògraf Daniele Veneri, i publicat a la versió online del diari italià "La Repubblica" amb el títol de "Vita a basso costo", retrata la vida als espais públics i privats dels habitants de les cases barates, ja en ple procés de transformació urbanística. Hem pogut disposar d'una sèrie de fotos que no van entrar a formar part del reportatge, que ens ha facilitat l'autor, i que igualment tenen importància de cara a la memòria del barri. Els següents materials fotogràfics són extractes de tres arxius privats que estem digitalitzant: el de la família M.B., el de la família C.O. i el de la família P.P.. Són 32, 66 i 22 fotos, en color i en blanc i negre, que van des dels anys 40 fins l'època actual. Es tracta

d'arxius fotogràfics que encara estem en curs de digitalització, però dels quals hem volgut començar a presentar unes mostres. Estem elaborant, amb els propietaris de les fotos, les fitxes complertes d'aquest material, amb els descriptors temàtics, geogràfics i biogràfics de cada fotografia.

Pel que fa als arbres genealògics, n'hem pogut elaborar una desena, dels quals en presentem aquí sis, juntament amb un arbre genealògic original del registre parroquial de l'any 56. És interessant estudiar la disposició de les famílies que ocupen més d'una casa al barri de cases barates, com és el cas de la família Asensio. Coneguts com “los Vinagre”, tenien tres cases al mateix carrer, que per aquesta raó encara es coneix al barri com “la calle de los Vinagres”. Visualitzar la repartició de les cases sobre un arbre genealògic dóna una idea bastant clara de les estructures familiars que informen tot el polígon de cases barates. Encara no hem trobat un format adequat per a la presentació d'aquest tipus de materials; de moment tenim escanejos d'arbres realitzats a mà i algun intent de realització digital, però encara en forma clarament provisional.

La recopilació de premsa que presentem aquí consisteix bàsicament en un buidat de l'arxiu digital de La Vanguardia, integrat amb una recopilació més sistemàtica de la premsa corresponent als anys del conflicte veïnal, de 2003 a 2009. Falta per completar tota la documentació relativa als anys del franquisme i a la premsa de l'època republicana. També manca tota la documentació relativa a l'any 2005.

Pel que fa a les entrevistes, durant aquests tres mesos hem realitzat dues entrevistes formalitzades: amb **D.L.R. (1966)**, que hem pogut enregistrar també en vídeo, i amb **A.P.S. (1936)**, membres de dues famílies històriques del barri. Ens estem dedicant a l'organització del material enregistrarat durant la primera part, tant vídeo com àudio, així com de les transcripcions, que estem uniformant en quant a criteris i format. Pròximament entregarem una primera selecció d'aquestes entrevistes, amb els corresponents fulls de cessió de permisos. Al mateix temps hem pogut també digitalitzar alguns vídeos que havíem realitzat anteriorment al barri: les dues entrevistes amb **J.S.M.** i amb **M.M.**, enregistrades el 2004, i que estem en procés de tornar als informants, també per a obtenir les corresponents cessions de permisos. Alguns dels contactes que hem obtingut aquests darrers mesos ens garanteixen noves entrevistes a membres de famílies “històriques” del barri. En particular, amb la família **M.B.**, amb la família **C.**, amb la família “**de los V.**”, amb la família **J.** i amb d'altres persones, moltes de les quals no pertanyen a la xarxa de relacions de l'Associació Avis del Barri.

4. PRIMERES CONCLUSIONS

El que comencem a tenir clar, com a conseqüència de la recerca empírica que estem desenvolupant al barri en un moment històric clau com és la vigília de la demolició, és el valor que té el passat en la construcció dels discursos i les representacions del present. Ens trobem en una situació en la qual totes les consideracions a propòsit del futur del barri, i fins i tot del seu present, apareixen esgotats. El terreny discursiu al voltant de les cases i dels pisos, i de la transformació, està completament “cremat”. La sobredosi de discursos generada pel conflicte entre l'Associació de Veïns i els Avis del Barri, la profunditat de les divisions que n'han resultat, l'esquerda oberta al si d'una comunitat barrial ja feble, polaritzant-la cap a un costat o l'altre d'una barricada construïda artificialment, són ja massa profunds com per a que es pugui ni tan sols demanar l'opinió dels veïns sobre aquest tema.

D'altra banda, hem notat que això es compensa per tota un seguit de discursos que, en canvi, adquireixen més valor, just per trobar-nos en el moment històric en el que ens trobem. Reconstruir la història del barri, també de cara a gent externa, recordar els llocs, els noms, els espais que van ser de la infància i joventut, és una acció que porta als

habitants en la direcció oposada a les divisions del present. La solidaritat idíl·lica entre els habitants durant els anys de la misèria, quan les cases barates estaven rodejades pels camps i els nens es banyaven al Besós, és sense dubte un mite, però que com tots els mites resulta eficaç en la mesura que assoleix valor en el present. La nostra hipòtesi és que el valor d'aquest mite és que equilibra i compensa una balança que tendeix massa a la divisió, evocant un passat en el que aquesta divisió no existia.

Això no és evident només a l'espai semi-formalitzat de les entrevistes, sinó també en la tasca de recopilació de material fotogràfic i documental sobre el passat del barri. Hem pogut observar alguns grups de llogaters de les cases en veure fotos que no coneixien del barri, per exemple dels horts que algun sogre o avi cuidava prop del pont del Molinet, o dels pisos, ja enderrocats, del *Corral de la Pacheca*, al carrer Mollerussa, o de les “barraques municipals” - com va definir-les Mn. Joan Cortinas¹ - que van construir-se als 50. L'orgull barrial, el sentiment d'haver superat, aïllats de la ciutat i amb la força de la comunitat, una època de dificultats i pobresa, contrasta fortament amb la visió oficial que veu els habitants avergonyits d'haver estat vivint tants anys en un barri de quasi bé barraques. “De baratas nada”, diuen molts, referint-se als diners que han gastat en arreglar les cases².

La percepció del present com de “pèrdua” - ja ressaltat als informes etnogràfics de 2004-2005³, i ara gairebé un *topos* a la literatura (no oficial) sobre el barri⁴ - és una constant que hem trobat tant a les entrevistes formals com a l'observació de la quotidianitat al barri. Infinites elements assenyalen l'estat d'abandó i degradació en el qual es troben en aquest moment les cases barates: els cotxes que envaeixen la plaça principal del barri utilitzant-la d'aparcament, les cases que van tapiant-se una rere l'altra, cadascuna representant un pis de reallotjament que el Patronat “recupera”, els veïns que marxen per no aguantar la pressió de viure a un barri en procés de desmantellament, tots són signes clars de que les coses han de canviar, que el barri ja no és el que era. El *limbe* de la segona fase, entre els nous blocs de la primera i la zona relativament intacta de les 400 cases barates de la tercera i quarta fase, és el lloc on millor s'observa aquesta situació, que sense dubte afecta el barri sencer. Hem concentrat el nostre treball de terreny especialment sobre aquesta part del barri, on també s'està desenvolupant l'enquesta que hem mencionat més a dalt.

Els habitants d'aquestes 190 cases, durant aquests tres mesos, han sabut quins pisos els tocaven, després del sorteig, els preus i les condicions d'accés als habitatges, i han firmat tota la documentació requerida per a les negociacions amb el Patronat. També han començat a desmuntar les seves cases, i a fer càlculs per a comprar els nous mobles, o emportar-se els vells cap als pisos. Una vintena de cases ja han quedat buides abans de temps, perquè els habitants han acceptat una compensació econòmica per renunciar al pis; els mobles, els efectes personals i elements decoratius que havien quedat a les cases, així com les canonades i fins i tot les portes i finestres, van quedar a disposició de qui volgués entrar a prendre-les, sempre sota la mirada dels encarregats del Patronat. Però sovint això assumeix la forma d'actes vandàlics en contra d'habitatges del qual tothom coneix els antics arrendataris; al ser majoritàriament joves gitanos del barri els qui s'assabenten primer del tapiat d'una casa i demanen emportar-se la “ferralla”, hem pogut observar com aquestes actuacions - legals i moltes amb el consentiment dels antics arrendataris - han generat a vegades esclats de racisme entre els veïns.

Les dificultats i els dolors d'aquesta fase que hem definit “agònica” de la vida del barri, en més d'una ocasió s'han expressat a través d'un llenguatge xenòfob o

1 *Memòries de Mn. Joan Cortinas. Una vida de servei als altres.* Ajuntament de Santa Coloma de Gramenet, 1991, p.81.

2 D'aquesta frase es fa menció també als *Resultats de la enquesta a les cases barates de Bon Pastor* de 2004, que presentem aquí com a material històrico-social.

3 Delgado, coord., 2005.

4 Es vegi Pascual Torres, 2010.

discriminatori. També hem observat això en el cas de la competició entre famílies pel dret a un pis o un altre. Els criteris que estableixen si una família té dret a un pis de dues, tres o quatre habitacions, així com el preu d'aquests habitatges, es calculen sobre la base dels ingressos salarials i del nombre d'habitants del nucli familiar, sense tenir en compte un valor que pels habitants del barri és clau: l'antiguitat de la família a la casa, o al barri. Els criteris d'assignació de les cases, tot i que comprensibles per tothom, perquè reflecteixen un enfocament igualitari i no discriminatori, contrasten, però fortament amb la percepció de molts veïns de merèixer un reconeixement per haver estat vivint a les cases barates durant generacions, o per haver invertit molts diners en llur manteniment. Molts nous – marroquins, sud-americans, alguns gitanos també – en canvi han viscut a les cases com a habitatges de transició, sabent que aviat serien enderrocades. Una dona amb la qual hem parlat culpava a una veïna immigrant, amb molts fills, de la indecisió del Patronat a l'hora de concedir-li un pis que ella havia sol·licitat, amb el risc de rebre'n un altre que es trobava a una escala que ningú volia, perquè hi havia un pis ja assignat a una família gitana especialment estigmatitzada.

A aquestes tensions se'n afegeixen d'altres menys evidents, que tenen a veure amb les dinàmiques internes a les famílies. Sapiguem que l'assignació dels pisos ha donat lloc a molts conflictes intrafamiliars, al voltant de qui té i qui no té dret a accedir al reallotjament. La regla de subrogació que fins a aquest moment havia dirigit el traspàs de les cases barates d'una generació a la següent, ha quedat interrompuda al moment de l'aprovació del Pla de Remodelació. Fins fa pocs anys algunes cases fins i tot es traspassaven fora dels vincles familiars, per exemple quan una curadora es quedava amb la casa dels ancians que havia estat cuidant durant anys. A partir de l'aprovació del Pla les normes d'accés a l'habitatge són molt més estrictes, i privilegien els fills o filles que visquin o hagin viscut amb els pares. Possiblement sobre això faltaria una mirada pròpiament etnològica, que analitzi com aquestes noves regles de successió s'articulen respecte a les normes de transmissió hereditària tradicional de les comunitats que viuen al barri. Conscients que aquestes categories són més persistent del que es pensa, en particular en comunitats d'escassos recursos, ens interessa entendre si val la pena aplicar aquests tipus de paràmetres per entendre alguns d'aquests conflictes intrafamiliars.

Cada dia veiem més clar que ens trobem en un barri on la present crisi econòmica ha estat particularment dura. L'atur ha fet moltes víctimes i això és especialment difícil de gestionar a un barri on moltes famílies segueixen tenint molts fills i on moltes dones queden embarassades als 20 o fins i tot abans. En temps de crisi i de devallada demogràfica, aquest factor segueix marcant una diferència entre els habitants de les cases barates i la resta de la ciutat, almenys pel que fa a la part de ciutat que envolta el barri (el districte de Sant Andreu). La pobresa i la precarietat semblen continuar afectant una bona quantitat de població, també ara, acompanyant el trasllat als nous pisos. Una família reallotjada, després de només dos anys d'haver deixat la seva casa barata, va trobar-se amb la impossibilitat de pagar la hipoteca i va haver de ser reallotjada de nou a un pis de lloguer, després d'alguns mesos de mediacions – a vegades molt tenses – amb el Patronat. Es tracta de situacions que difícilment poden comparar-se amb altres del mateix districte i que segueixen traçant una separació clara entre els veïns del barri i els dels entorns, que continua forta inclòs entre les joves generacions. L'estil de vida que va marcar la joventut i adolescència dels que ara tenen trenta anys (els que van viure els últims anys de l'heroïna, que no van ser pas els pitjors) representa un patrimoni comú que difícilment pot compartir-se amb joves d'altres parts de la ciutat. Hi ha joves que marxen del barri, però continuen expressant la incomoditat que senten quan es troben a altres parts de la ciutat i expliciten la seva procedència. Una situació semblant hem pogut observar-la a altres barris de la zona Besòs, per exemple al barri de la Mina⁵. Comptem amb el testimoni enregistrat

5 Es vegi l'informe *Transformació urbanística i canvi social al barri de La Mina* elaborat a 2009 pel Grup de Treball de Perifèries Urbanes de l'Institut Català d'Antropologia, sobre el qual van treballar alguns dels

amb una dona nascuda al 1932 que ens explica el *xoc* que va representar per ella, als 18 anys d'edat, anar al Clot per primera vegada, però també el d'una dona nascuda al 1966, que també va sortir del barri per primer cop als 18 i va quedar-se sorpresa en veure els cotxes i edificis de Sant Andreu! Retrobem dinàmiques dels anys 50 pràcticament invariades als 80. Entre els i les joves que es queden al barri, molts acaben casant-se o formant parelles amb d'altres veïns o veïnes del barri. La persistència d'algunes dinàmiques endogàmiques a través de les generacions, així com la relació que s'estableix entre els residents al barri amb els que venen de fora, són fets socials dels que hem d'estudiar totes les articulacions.

Això dona a vegades la sensació de que el barri estigui tancat sobre si mateix, pres en unes contradiccions ja ben estratificades. Els conflictes sobre base ètnica tenen com a protagonistes veïns “de tota la vida” que són ells mateixos immigrants de tercera o quarta generació, que sovint no parlen català però que a vegades reivindiquen igualment la identitat catalana, en resposta a les discriminacions que les seves famílies mateixes van patir; els gitanos de les cases barates sovint són objecte de menyspreu verbal per part de famílies de les quals ja sabem que estan emparentats amb gitanos o que són ells mateixos “païos agitanats” de cara a altres sectors del barri; les acusacions de corrupció o favoritismes entre els dos bàndols - “a favor” i “en contra” de la Remodelació - sovint s'entrellacen amb altres rumors més estructurals, sobre el tràfic o consum de drogues, per exemple, o sobre el maltracte cap als fills o cap als pares ancians, que només poden donar-se en aquesta forma a un barri on tothom coneix tothom i on aquell que acaba d'arribar i resulta un desconegut senti a sobre moltes mirades interrogants i algunes vegades directament la pregunta: “i tu qui ets, i què fas aquí”.

Al mig de tot això veiem moure's tot un submon, al qual nosaltres també pertanyem, d'estudiosos i curiosos d'altres parts de la ciutat, fins i tot d'altres països, que s'han interessat pel procés al Bon Pastor a partir de la premsa o d'alguna implicació política. Artistes, antropòlegs, periodistes, sociòlegs, militants, geògrafs, estudiants de Màster o de Doctorat, periòdicament acudeixen al barri en busca d'informacions o de confirmacions a les seves teories, generant reaccions diverses entre els habitants de les cases. Si bé en un primer moment del conflicte aquest tipus d'intervencions al barri havien rebut una bona acollida, de cara a la necessitat d'alguns habitants que es conegués la situació en la que es trobava el barri, a aquestes alçades això sovint es veu com una molèstia, ja que implica tornar a treure els mateixos temes de sempre - sobre les cases i els pisos, sobre l'espai públic i privat... - que com hem esmentat abans han esdevingut terra cremada. En particular, pel que fa als periodistes i a les càmares en general, al barri s'han incrementat les dificultats, a partir d'un reportatge de TV3 de 2009 que va desplegar cap als habitants de les cases barates un discurs obertament racista i classista.

Aquestes reaccions de rebuig cap a periodistes i estudiosos en general, que podem veure com una defensa contra el que es percep com a una agressió en termes d'imatge del barri, torna a obrir un tema que ja hem evidenciat i que trobem summament important: la distància⁶. En un informe elaborat a principis d'aquesta dècada sobre el procés de transformació del barri, podem llegir: “Els tres [informants] ens han assenyalat repetidament com a partir de la Transició han arribat a canviar totes aquelles associacions i organitzacions en què havien confiat i col·laborat, i com després es van metamorfitzar fins a arribar a esdevenir un esglaó més de les voluntats i accions de l'administració i el sistema politicoeconòmic. El que no ha canviat és la seva explicació de les polítiques municipals, autonòmiques i estatals, en termes negatius i de confrontació. Ara però [...] no només és l'administració l'executora de polítiques i actuacions que ells creuen perjudicials pels seus

investigadors involucrats en aquesta recerca.

6 Al primer informe de novembre 2009 (p.18, n.11) utilitzavem per aquesta “distància” la definició gramsciana de *desnivell intern de cultura*. “La cultura del centre i la cultura de la perifèria són transposicions urbanes del desnivell intern que tradicionalment es traçava entre cultura dominant i cultura subalterna” (p.18).

interessos, sinó que existeixen tot un seguit d'organismes que esdevenen la corretja de transmissió de les voluntats polítiques, i que alhora resulten ser els seus principals legitimadors. [...] Malgrat tot, la percepció en termes dicotòmics entre 'ells' i 'nosaltres' segueixen operant i sent funcional per la seva realitat” [Delgado, coord., 2005, p.19]

“Ells” - els polítics, els estudiosos, els que venen de fora, els que decideixen, els que dominen els mitjans de comunicació i els òrgans del poder, continuen separats per una distància insuperable respecte a “nosaltres”, els veïns i veïnes de les cases barates de Bon Pastor. En tant que estudiants i estudiosos, els treballadors d'aquesta investigació formem part del món que se situa a l'altre costat de la barrera. Tot i que el nivell adquisitiu hagi pujat i que a moltes cases hi ha ordenadors o televisions de pantalla plana, la incidència de l'anomenat “fracàs escolar” al barri és molt alta i la familiaritat amb el llenguatge escrit molt baixa. Si sovint els habitants de les cases barates, inclosos els més joves, tenen dificultat a l'hora d'entendre les cartes que arriben des de l'Ajuntament o la Generalitat, el llenguatge dels plans i projectes de transformació urbanística, i encara més, els criptogrames dels requeriments administratius a través dels quals se'ls informa la possibilitat o no d'accedir a un habitatge, els resulten absolutament intel·ligibles. Les dinàmiques de la democràcia actual, a una ciutat que fa de la participació ciutadana la seva bandera, semblen no haver modificat de cap manera la profunditat d'aquesta distància respecte als centres de poder. Moltes vegades ens hem trobat fent de “traductors”, amb la clara voluntat de retallar aquest distanciament, per molt que sembli impossible ara per ara que ens alliberem de l'estigma de formar part del món “dels altres”.

En la mateixa situació, tot i que amb diferents intencions, van trobar-se els arquitectes de la iniciativa “Repensar Bonpastor”, que a partir de l'any passat han realitzat una interessant tasca de reflexió sobre possibles alternatives a l'enderroc de les cases barates. Al concurs d'idees internacional promogut a través d'una xarxa internacional en defensa dels llogaters, del qual vam poder seguir el procés al decurs de l'últim any, van participar un centenar de grups d'arquitectes i estudiosos d'arreu del món, que van enviar un seguit de propostes en panels DIN-A1, sobre els quals un jurat internacional ha escollit els millors. Durant els dies de reunió del jurat hem observat totes les relacions que s'han establert entre els veïns i els arquitectes i professors universitaris que composaven el jurat: se sentia clarament la necessitat de retallar les distàncies entre tècnics i veïns, però a l'hora també la seva inexplicable persistència, amb totes les *esquismogènesis*⁷ que aquestes distàncies provoquen, malgrat i més enllà de les intencions dels propis veïns; la increïble, inexplicable dificultat de traducció entre els móns encara ara sembla caracteritzar tota relació del veïns del barri amb l'exterior i viceversa.

Serà suficient el reallotjament als nous pisos, per a que desapareix aquesta distància? És realment la desaparició d'aquesta distància l'objectiu que s'ha d'aconseguir?

5. VALORACIONS EN RELACIÓ AL PLA DE TREBALL

Hem exposat aquí una sèrie de reflexions directament sorgides – gairebé en calent, podríem dir – des del treball de camp al barri, reflexions que durant els propers mesos haurem d'anar integrant amb les anàlisis que anirem elaborant a partir del material escrit i de la recopilació documentària. Pel que fa al Pla de treball ens trobem ara, tal com havíem previst a la calendarització inicial, just al començament de la segona fase de demolicions. Tenim ja bona part del treball d'arxiu realitzat, uns quants punts fermes de cara a la realització d'entrevistes i estem començant a moure'ns fora de la xarxa de relacions de

7 El terme és de Bateson, a *Naven* (1946), i descriu la dinàmica sistèmica que pot generar-se entre grups enfrontats o senzillament diferents, al complir el grup A exactament les expectatives que el grup B projecta sobre l'altre grup, reforçant així aquestes mateixes expectatives, en una mena de resistència per assimilació dels estereotips.

l'Associació Avis del Barri.

No hem resolt el problema de desconfiança que exposàvem al darrer informe. És possible que fins la formalització d'un retorn concret i col·lectiu de la recerca cap al barri no superarem aquesta situació, cosa que ens estimula encara més a treballar el millor que podem per a que els resultats de la recerca i el mateix treball *in progress* pugui beneficiar els habitants del barri, i no només representar un moviment d'informació des de la perifèria cap al centre, sinó també al contrari. Les relacions ja ben fortes amb els veïns i veïnes del barri implicats amb l'equip d'investigació ens garanteixen que no perdrem de vista aquesta direcció.

Han sorgit nous problemes que dificultaran la realització d'un altre dels nostres objectius: el d'implicar habitants del barri dins la recerca, de forma que pugui resultar –tot i que sigui que només simbòlicament – un benefici econòmic per ells. Una factura referent al projecte “Represàlies i resistència a les cases barates de Bon Pastor” finançat pel Memorial Democràtic i que compensava (tot i que de forma mínima) la tasca de mediació, transcripció i investigació d'una veïna de les cases barates, va provocar la finalització del seu subsidi d'atur, amb les obvies conseqüències econòmiques que això implica. Estem treballant en la resolució d'aquest problema, que però ha influït molt negativament sobre la possibilitat que altres habitants del barri vulguin contribuir activament en la recerca.

Ens hem demanat si dintre de l'organització de l'Inventari del Patrimoni Etnològic podríem trobar algun tipus d'assessoria jurídica o fiscal que ens ajudi a trobar una forma a través de la qual els veïns i veïnes que ho desitgin puguin involucrar-se a la investigació, obtenint una compensació econòmica, tot i que sigui esporàdica i molt parcial, sense que això pugui posar en perill el seu sosteniment, que sovint depèn de pensions o subsidis estatals ja ben magres.

6. CANVIS EN LA CONFORMACIÓ DE L'EQUIP DE RECERCA

La dinàmica de la recerca i les noves necessitats que se'ns van presentant sobre la marxa han fet pertinent alguns canvis en la conformació de l'equip de recerca. Del grup inicial es mantenen persones que resulten insubstituïbles, car són les que ha assumit fins ara el pes central de la tasca tan etnogràfica com historiogràfica desenvolupada fins ara i són també les que mantenen un lligam més estret amb el barri i els informants. Aquests membres són Sandra Capdevila Sardaña, Stefano Portelli i Ulrike Viccaro. Els investigadors que s'incorporen a l'execució del projecte en aquest punt són tres doctorands d'antropologia que estan desenvolupant la seva recerca sobre la temàtica de les transformacions urbanístiques a Barcelona, tot i que a altres barris. Són Marco Luca Stanchieri (NIE 8525371-F), que treballa a Vallcarca; Marc Dalmau Torvà (DNI 44001789Y), que desenvolupa la seva recerca a la Colònia Castells, i Caterina Borelli (NIE 5742006X), que ha centrat la seva tasca investigadora al Raval. Es tracta, per tant, no sols de comprometre nous investigadors que han demostrat la seva competència per a la recerca a propòsit de les conseqüències socials de les transformacions urbanístiques, un àmbit en el que ja tenen experiència, sinó que estan en condicions de plantejar en termes comparatius com aquestes dinàmiques responen a una única perspectiva política i econòmica, però no deixen d'afectar de manera diferenciada distintes zones d'una mateixa ciutat.

AFEGIT A LA BIBLIOGRAFIA, 2010

Ajuntament de Barcelona - Sector d'Urbanisme – Departament de Planejament de Transformació (2001) *Modificació del Pla General Metropolità al Polígon de les Cases Barates del Bon Pastor. 20 de març de 2001 (incorpora les esmenes derivades del tràmit d'informació pública posterior a l'aprovació inicial).*

Delgado, Manuel (coord., 2004) *Memòria i conflicte. Evocació col·lectiva i percepció del conflicte al barri de Bon Pastor a Barcelona (2004-2005). Informes etnogràfics.*

Ealham, Chris (2005) *La lucha por Barcelona. Clase, cultura y conflicto 1898-1937.* Madrid: Alianza Editorial.

Portelli, Stefano (2010) “Bon Pastor: dalla resistenza al rinnovamento”. En *Officina della Storia,*

Rodilla Caballero, Manuel (2010) “Una etnografía barrial a través de la investigación en archivos. Estudio sobre las casas baratas del Bon Pastor en Barcelona”. En *Revista Colombiana de Antropología* n. 46-2

Pascual Torres, Aleix (2010) “El Bon Pastor. Un barri obrer que perd la seva identitat”. Disponible online a <http://www.ub.edu/dphc/pascualtorres.htm> [consulta: 20/3/2010]